

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNDƏ MÜƏLLİMİN TƏDRİS FƏALİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİN PEDAQOJİ ƏSASLARI

İxtisas: 5804.01 – ümumi pedaqogika, pedaqogikanın və
təhsilin tarixi

Elm sahəsi: Pedaqogika

İddiaçı: **Şəhriyar Məzahir oğlu Məcidov**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

BAKİ – 2025

Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Təhsilin nəzəriyyəsi və tarixi şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: **pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent**
İlham Ağaqaş oğlu Cavadov

Rəsmi opponentlər: **pedaqogika elmləri doktoru, professor**
Firəduun Nadir oğlu İbrahimov

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Safurə Bayram qızı Allahverdiyeva

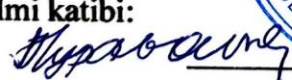
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Gülbəniz Vaqif qızı Sultanova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Xəzər Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən
FD 2.49 Dissertasiya Şurası

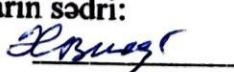
Dissertasiya Şurasının sədri: **fizika-riyaziyyat elmləri doktoru,**
professor

 Hamlet Abdulla oğlu İsayev

Dissertasiya Şurasının
elmi katibi:

 pedaqogika elmləri doktoru, professor
Akil Nurağa oğlu Abbasov

Elmi seminarın sədri:

 pedaqogika elmləri doktoru, professor
Vidadi Cəmil oğlu Xəlilov

TƏDQIQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Tədqiqatın aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Son illərdə ölkədə bütün sahələrdə olduğu kimi təhsil sahəsində də islahatlar həyata keçirilir. Aparılan islahatlar öz məzmunu, forması və əhatəliliyinə görə xüsusilə seçilir. Bura həm təhsilin məzmunu, idarə edilməsi, maliyyələşdirilməsi, həm də təhsil verənlərin bilik və bacarıqlarının artırılması və s. daxildir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 24 oktyabr 2013-cü il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda təhsilalanların inkişafı, bilikli və bacarıqlı şəxsiyyət kimi formalaşmasında müəllim amili xüsusi vurğulanır. Belə ki, təhsilalanların nailiyyəti müəllimin akademik bilik və bacarıqlarından, səriştəsindən birbaşa asılıdır.

Təhsilverənlərin hər zaman cəmiyyətdə və dövlətdə xüsusi mövqeyi və yeri olmuşdur. Çünki müəllim öz bilik və bacarıqları ilə cəmiyyətin inkişafına xidmət etmiş, insanların mənəvi inkişafına təkan vermiş, onların intellektual səviyyəsinin artmasında xüsusi rol oynamışdır.

Ulu Öndər Heydər Əliyev 1998-ci ildə Azərbaycan müəllimlərinin XI Qurultayında bu barədə danışaraq deyirdi: “Həyatını müəllimliyə həsr edən insanlar həqiqətən fədakar, xalqına, millətinə sədaqətli və eyni zamanda, qəhrəmanlıq göstərən insanlardır. Müəllimlik peşəsi asan peşə deyil. Bəziləri hesab edirlər ki, hər adam müəllim ola bilər. Bəzən olur ki, müəllimliyə layiq olmayan adam da müəllimlik edir. Belə hallar bu gün də var, gələcəkdə də ola bilər. Ancaq Azərbaycan müəllimlərinin tam əksəriyyəti layiqli müəllimdir. Əgər bunlar belə olmasaydı, Azərbaycanın bugünkü elmi, iqtisadiyyatı, mədəniyyəti, yüksəlişi ola bilərdimi? Biz bunların hamısını məktəblərdən, universitetlərdən, müəllimlərdən, sizdən almışıq”.

Ümumtəhsil məktəblərində müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin pedaqoji əsasları pedaqoji tədqiqatlar arasında öz aktuallığını saxlayan tədqiqat sahələrindən biridir. Məlum olduğu kimi pedaqoji ədəbiyyatlarda əsasən, pedaqogikanın ümumi nəzəri

məsələləri, şagird fəaliyyətinin təşkili, təlim-tərbiyənin nəzəriyyəsi və tarixi, təhsil prosesinin mövcud vəziyyəti və perspektiv imkanları daha çox tədqiqata cəlb olunmuş, bu sahədə dərsləklər, monoqrafiyalar, çoxlu məqalələr nəşr olunmuş və olunmaqdadır. Lakin pedaqoji prosesin əsas komponentlərindən biri olan, təlimin təşkil olunmasında və həyata keçirilməsində əsas ağırlığı öz üzərində daşıyan müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi qeyd etdiyimiz elmi-pedaqoji məsələlər kimi geniş öyrənilməmişdir. Lakin demək olmaz ki, bu sahədə indiyə qədər heç bir iş görülməmişdir. İstər dünya, istərsə də Azərbaycan pedaqoqları tərəfindən bu sahədə pedaqoji mətbuatda məqalələr, tezislər dərc olunmuş, müəllim fəaliyyəti haqqında bu və ya digər dərəcədə bəhs olunmuşdur. Bunlara misal olaraq akad. M.Mehdizadə, prof. N.M.Kazımov, prof. Ə.Ə.Ağayev, prof. F.B.Sadıqov, prof. A.Mehrabov, prof. A.N.Abbasov, prof. H.H.Əhmədov, prof. İ.H.Cəbrayilov, dos. Ə.M.Abbasov, dos. İ.A.Cavadov və digər alimlərin pedaqoji tədqiqatlarını göstərmək olar.

Tədris, onun mahiyyəti, yeni təlim konsepsiyaları, müəllimin öyrətmə fəaliyyəti və digər pedaqoji məsələlər haqqında xarici pedaqoq və psixoloqlardan N.İ.Alekseev, Ş.A.Amonaşvili, E.V.Bondarevskaya, V.V.Serikov, İ.S.Yakimanskaya, İ.A.Zimnyaya, Linqart, D.B.Elkonin, L.V.Zankov, V.V.Davidov və başqaları qiymətli fikirlər söyləmişlər.

Lakin qeyd etdiyimiz məsələlər müəllimin tədris fəaliyyətini hərtərəfli şəkildə açmamış, onun bütün cəhətlərini, görülməli işləri və bu sahədə qarşıda duran problemləri göstərməmişdir. Qeyd olunan bu cəhətlər müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi işinin tədqiq olunmasını aktuallaşdırır.

Tədqiqatda müəllimin tədris fəaliyyətinə verilən müasir tələblər öyrənilmiş, bu sahədə indiyə qədər deyilmiş fikirlər ümumiləşdirilərək həmin tələblər haqqında yekun qənaət ortaya qoyulmuşdur. Eyni zamanda müəllimin tədris fəaliyyətinə verilən müasir tələblərdən danışmaqla yanaşı, müəllimin özünə verilən müasir tələblərdən də bəhs edilmişdir. Belə ki, bəzən müəllimin ixtisas və metodik bilik və bacarıqları haqqında daha çox danışılır. Lakin müəllimin digər vacib cəhətləri diqqətdən kənarda saxlanılır.

Bu da sonunda bu peşənin ictimai nüfuzunu aşağı sala biləcək məsələlərlə nəticələnə bilər. Çünki müəllim cəmiyyətin elə bir üzvüdür və elə bir fəaliyyət sahəsi ilə məşğul olur ki, o, daim böyük auditoriyanın diqqət mərkəzində dayanır. Müasir müəllim ixtisas və metodik bilik və bacarıqlarının inkişafının qayğısına qaldığı kimi, müəllim obrazının inkişafına da diqqət etməlidir.

Tədqiqatın aktuallığını təmin edən digər bir cəhət müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi ilə bağlıdır. Çünki bu pedaqoji fəaliyyətin tənzimlənməsində vacib məsələlərdən biridir. Bu məqsədlə ümumtəhsil məktəblərində müəllimlərin pedaqoji fəaliyyətinin hansı parametrlərə görə və necə qiymətləndirilməsi üçün göstəricilərin müəyyənləşdirilməsi, bu sahədə görülmüş işlərin ümumiləşdirilməsi də tədqiqatın əsasında dayanan məsələlərdən biridir. Müəllimin tədris fəaliyyətini qiymətləndirmək kifayət qədər çətin bir prosesdir. Bunun üçün elə bir qiymətləndirmə mexanizmi formalaşdırmaq lazımdır ki, müəllimin tədris fəaliyyətini qiymətləndirmək istəyən şəxslər üçün qeyri-müəyyənlik aradan qaldırılsın. İstər təhsil prosesinin icraedici orqanları səviyyəsində, istərsə də məktəb daxilində rəhbər şəxslər verilmiş qiymətləndirmə parametrlərindən istifadə etməklə müəllimin tədris fəaliyyətinin səmərəliliyi və keyfiyyəti haqqında düzgün qərarlar qəbul edə bilsinlər.

Tədqiqata cəlb olunan digər bir mühüm məsələ müəllimin tədris fəaliyyətinin müəllim-şagird münasibətləri müstəvisində qiymətləndirməyə cəlb olunmasıdır. Tədris prosesi bu iki tərəfin iştirakı olmadan mümkün deyil. Şagird-müəllim münasibətlərində hökm sürən mənəvi ab-havanın səviyyəsindən asılı olaraq tədrisin səviyyəsi də müəyyən olunur. Məsələyə geniş aspektdən baxanda hamıya məlumdur ki, bütövlükdə təlim-tərbiyə prosesinin məqsədi şagirdlərin bilik və bacarıqlara yiyələnməsi və onların bir şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasıdır. Bu, kifayət qədər mürəkkəb və zamana ehtiyacı olan bir prosesdir. Bu prosesin mərkəzində şagird dayanır. Müəllim də burada idarəedici, istiamətverici və formalaşdırıcı qismində çıxış edir. Bu fəaliyyət tərəflərin qarşılıqlı münasibətinə və əməkdaşlığına əsaslanır. Bu sahədə də yeni nəzəri ideyalar və praktik işlər tədqiqatın qarşısında duran məsələlərdən biridir.

Tədqiqata cəlb olunan digər vacib məsələ şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsində müəllimin pedaqoji rolu və bu işin təşkili məsələsidir. Məktəbdaxili qiymətləndirmələr təsdiq olunmuş qaydalar əsasında aparılır. Amma bu o demək deyil ki, təsdiq olunmuş qaydalar qiymətləndirmə üçün nəzərdə tutulan üsul və vasitələrin tam rəllaşdırılması ilə həyata keçirilir. Aparılan araşdırmalar onu göstərir ki, bu sahədə müəllimin tədris fəaliyyətinə nəzarət heç də istənilən səviyyədə deyil və qiymətləndirmənin obyektivliyi həmişə təmin olunmur. Bu tədqiqatda məktəb təcrübəsinin öyrənilməsi əsasında mövcud olan çatışmazlıqlar ortaya çıxarılmış və əsaslandırılmış elmi-nəzəri müddəalar irəli sürülmüşdür.

Tədqiqatda bəhs edilən məsələlərdən biri də şagird fəaliyyətinin düzgün və səmərəli təşkil edilməsində ailə və məktəb əlaqəsinin vacibliyi və bu sahədə olan problemlərin həlli yollarının göstərilməsindən ibarət olmuşdur. Ailə və məktəb xarakter baxımdan bir-birinə yaxın olan, bir-birini tamamlayan sosial institut kimi çıxış edir. Lakin ailədə əsasən tərbiyə prosesi həyata keçirilsə, məktəb həm tərbiyə, həm də təhsilin fasiləsiz həyata keçirildiyi bir pedaqoji mühitdir. Şagird şəxsiyyətinə təsir baxımdan həm ailə, həm də məktəbin rolu böyükdür.

Bundan əlavə tədqiqatda bəhs olunan məsələlərin nəzəri cəhətləri üzrə işlər görüldüyü kimi, praktik istiqamətdə də fəaliyyət sahələri müəyyən olunub. Ən əsası istər müəllim fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi, istər şagird fəaliyyətinin təşkili, istərsə də müəllim-valideyn əlaqəsi pedaqoji eksperimentlər aparılmaqla tədqiqata cəlb olunmuşdur.

Nəticədə bu tədqiqat müəllimin tədris fəaliyyətinin təşkili və qiymətləndirilməsi sahəsində hərtərəfli, dolğun bir iş olmaqla bu sahədə qeyd olunan boşluqların aradan qalxmasına öz töhfəsini verəcəkdir.

Tədqiqatın obyekti və predmeti. *Tədqiqatın obyekti* müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi prosesidir.

Tədqiqatın predmeti ümumtəhsil məktəblərində müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üzrə işin pedaqoji əsaslarının təşkilidir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. *Tədqiqatın məqsədi* müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi ilə bağlı aşağıdakı məsələlərdən ibarətdir:

1) məlumatların toplanması və təhlil edilməsi ilə problemin müəyyənləşdirilməsi;

2) ümumtəhsil məktəblərində müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üzrə işin pedaqoji əsaslarının müəyyən edilməsi;

3) problemlə bağlı müvafiq təkliflərin verilməsi.

Tədqiqatın vəzifələri. Problemin tədqiqı zamanı əsas məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur:

- tədrisin mahiyyəti və məsələlərinin araşdırılması;

- tədqiqatla bağlı pedaqoji-psixoloji ədəbiyyatı təhlil etməklə bu istiqamətdə deyilənlərin ümumiləşdirilməsi;

- problem baxımdan məktəb təcrübəsinin öyrənilməsi;

- müəllimin tədris fəaliyyətinə verilən müasir tələblərin müəyyənləşdirilməsi;

- müəllimin tədris fəaliyyətinin layihələndirilməsi və planlaşdırılması işinin təhlil edilməsi;

- şagirdlərin təlim fəaliyyətinin təşkili və həyata keçirilməsinin qiymətləndirilməsi üsullarının müəyyən edilməsi;

- pedaqoji eksperimentin aparılması və nəticələrin təhlil olunması.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqat zamanı:

1) Pedaqoji-psixoloji sənədlərin və mənbələrin öyrənilməsi və təhlili. Ümumtəhsil məktəblərində müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinə dair sənədlər, o cümlədən pedaqoji-psixoloji ədəbiyyat nəzərdən keçirilmiş, onlara münasibət bildirilmişdir.

2) Tədrisin ənənəvi və müasir modellərinin müşahidəsi. Ümumtəhsil müəssisələrinin rəhbər və pedaqoji işçilərinin, müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin ənənəvi və müasir modellərindən istifadə təcrübəsi müşahidə edilmişdir.

3) Müsahibə, induksiya və deduksiya, statistik metodlardan istifadə. Müəllimlərin iş təcrübəsi araşdırılmış, məktəblərin fəaliyyəti müşahidə edilmiş, toplanmış materiallar təhlil olunmuş, qruplaşdırılmış və ümumiləşdirilərək dissertasiyanın müvafiq paraqraflarında verilmişdir.

4) Pedaqoji eksperiment. Tədqiqatın fərziyyəsinin doğruluğunu sübuta yetirmək üçün pedaqoji eksperiment keçirilmişdir. Eksperiment 2021-2022-ci illərdə Bakı şəhərinin 284 saylı məktəbində, Lerik rayonun 3 saylı və Lənkəran şəhərinin 3, 4 və 10 saylı məktəblərini əhatə etmişdir.

Pedaqoji eksperimentin bu və ya digər növlərində 59 müəllim iştirak etmişdir.

Müdafiəyə təqdim olunan əsas müddəalar:

-“Azərbaycan Respublikasında Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Stratejiyası”nda təhsilin məzmununun səmərəli mənimsənilməsini təmin edən yüksək nüfuzlu təhsilverənin formalaşdırılmasının əsas strateji istiqamət kimi müəyyən edilməsi müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin əhəmiyyətini artırır.

- Müəllimin tədris fəaliyyəti qiymətləndirilərkən qiymətləndirmənin pedaqoji əsaslar üzərində aparılması zəruridir.

- Qiymətləndirmə üçün müəyyən edilən pedaqoji əsasların parametrlərinin müəyyən edilməsi qiymətləndirmənin obyektivliyini təmin edən mühüm vasitədir.

- Müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi müəllimin peşəkarlıq və səriştəliliyini artırmaqla təhsilin inkişafına müsbət təsir edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi kimi aşağıdakı müddəalar çıxış edə bilər:

1. İlk dəfə olaraq müəllimin tədris fəaliyyətinin ümumi nəzəri məsələlərinin elmi-pedaqoji əsasları işlənmişdir;

2. Müəllimin tədris fəaliyyətinə verilən müasir tələblər hərtərəfli araşdırılmışdır;

3. Ümumtəhsil məktəblərində təhsilin keyfiyyətinin artırılmasında müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin rolu araşdırılmışdır;

4. Müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin pedaqoji əsasları müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. *Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti* ondadır ki, tədqiqat zamanı tədrisin ümumi nəzəri məsələləri və müəllimin tədris fəaliyyətinin əsas xüsusiyyətləri haqqında pedaqoji və psixoloji ədəbiyyatda əksini tapan əsas müddəalar təhlil

olunmuşdur. Müəllimin tədris fəaliyyətinin əsasını təşkil edən tədris prosesinin planlaşdırılması və layihələndirilməsi işi ətraflı öyrənilmişdir. Eyni zamanda müəllimin tədris fəaliyyətinə verilən müasir tələblər də hərtərəfli tədqiq olunmuşdur. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti həm də ondadır ki, müəllimin tədris fəaliyyətinin tədqiqi ilə məşğul olan mütəxəssislər, ümumtəhsil məktəbi müəllimləri və nəzəriyyəçiləri bu tədqiqat işindən bəhrələnə bilər, ondan müəyyən istiqamətlər ala bilər.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Müəllimin tədris fəaliyyətinin mövcud vəziyyətini öyrənmək üçün əvvəlcədən təyin edilmiş ümumtəhsil məktəblərinin bir qrup müəllimləri arasında anket sorğusu əsasında müəyyən edici eksperiment aparılmış və müəllimlərin mövqeyi öyrənilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə ümumtəhsil məktəb müəlliminin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi problemi üzrə mövcud təcrübənin öyrənilməsi, elmi-pedaqoji təhlilinin aparılması nəticəsində təhsil işçilərinin maarifləndirilməsi üçün elmi-pedaqoji və metodik baxımdan əsaslandırılmış yeni yanaşmalar hazırlanmışdır. Bu isə onu göstərir ki, tədqiqatın nəticələrindən aşağıdakı istiqamətlərdə istifadə oluna bilər:

1. Pedaqoji ali təhsil müəssisələrinin ilkin müəllim hazırlığı proqramı və dərs vəsaitlərində;
2. Peşəkar inkişaf və metodik xidmət ilə bağlı təlim kurslarının məzmununda;
3. Təhsil menecerləri hazırlayan təlim kurslarının məzmununda.

Tədqiqatın aprobasiyası və tətbiqi. Müəllif tədqiqat mövzusunun müxtəlif cəhətlərinin təhlilinə həsr etdiyi və dissertasiya işinin əsas məzmununun əks olunduğu biri xaricdə olmaqla, 6 məqalə nəşr etdirmişdir. Bundan başqa müəllif 3 beynəlxalq elmi-praktik konfransda iştirak edərək dissertasiyanın əsas mahiyyətinə uyğun yazılmış məruzələrlə çıxış etmiş, həmin məruzələr də çap olunmuş və bu yolla aprobasiyadan keçmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutun Təhsilin nəzəriyyəsi və tarixi şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın həcmi. Dissertasiya işi giriş, 2 fəsil, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Giriş – 11652 işarə, birinci fəsil – 90370 işarə, ikinci fəsil – 136769 işarə, nəticə – 6768 işarə, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı – 11666 işarədən ibarətdir. Tədqiqat işinin ümumi həcmi 164 səhifə, 259019 işarədir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə tədqiqatın aktuallığı əsaslandırılır, obyekt və predmeti, məqsədi, elmi fərziyyəsi, vəzifələri və metodoloji əsası açıqlanır, həmçinin istifadə olunmuş tədqiqat metodları, tədqiqatın elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, müdafiəyə çıxarılan müddəalar, nəticələri barədə yığcam məlumat verilir.

Dissertasiyanın **I fəsl** **“Tədqiqatın ümumi nəzəri məsələləri”** adlanır. Bu fəsil 3 paragrafdan ibarətdir. **“Tədris anlayışının mahiyyəti və məsələləri”** adlı birinci paragrafda qeyd olunur ki, ulu öndər Heydər Əliyevin zəngin həyatı, fəaliyyəti həmişə təhsillə bağlı olmuşdur. Ümumtəhsil müəssisələrində çalışan müəllim heyətinin əməyi həmişə ulu öndər tərəfindən diqqətdə saxlanılmış və o, müəllim əməyinə həmişə böyük diqqət yetirmiş, müəllimlik peşəsini bütün peşələrdən üstün peşə hesab etmişdir. Ulu öndərin “Mən yer üzündə müəllimdən yüksək ad tanımıram” kəlamı da dediklərimizə əsas verir.

Tədrisin ümumi nəzəri məsələlərindən bəhs edərkən ilk növbədə tədris anlayışının mahiyyəti, məzmunu, xarakterik xüsusiyyətləri izah izah edilmişdir. Belə ki, ənənəvi təhsildən müasir təhsil sisteminə keçid dövründə tədris anlayışının mahiyyəti, məzmunu və xarakterində yeniliklər öz əksini tapmışdır. Əgər ənənəvi tədris mühitində müəllim tədris prosesinin təşkilatçısı kimi diqqət mərkəzində dururdusa, müasir tədris prosesində müəllim yol göstərən, şagirdlərin bilik və bacarıqları müstəqil şəkildə öyrənməsi üçün dəstək verən şəxs kimi çıxış edir. Bu baxımdan tədrisin mahiyyəti də yeni xüsusiyyətlər qazanır və zənginləşir.

Tədris prosesinin təşkilini özündə ehtiva edən zəruri pedaqoji sənədlər - tədris planı, tədris proqramının mahiyyəti də bu paragrafda

açıqlanmışdır. Tədrisin ümumi nəzəri məsələlərindən bəhs edilərkən onun tərkib hissələri kimi müəllimin tədris fəaliyyəti və onun xüsusiyyətləri, şagirdin təlim fəaliyyəti və onun xüsusiyyətləri, dərsin ümumi – nəzəri məsələləri bir-birindən fərqləndirilmişdir.

Eyni zamanda tədrisin ümumi nəzəri məsələlərinin mahiyyətini açıqlayan pedaqoqların fikir və düşüncələri izah edilmişdir.

Paraqrafda nəzərdən keçirilən məsələlərlə bağlı belə bir nəticəyə gəlinir: tədrisin ümumi-nəzəri məsələləri geniş anlayışdır. Pedaqoji elmin əsas araşdırma obyektini tədrisin məzmunu, forma və metodları təşkil edir.

Fəslin ikinci paraqrafı ***“Problem baxımdan pedaqoji və psixoloji ədəbiyyatın təhlili”*** adlanır. Bu fəsildə müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin pedaqoji əsaslarının pedaqoji-psixoloji ədəbiyyatda hansı formada təhlilə cəlb edilməsini haqqında bəhs edilmişdir. Bu zaman qiymətləndirmə, qiymət, qiymətməmə anlayışları haqqında bəhs edilmişdir. Hər bir tədqiqat işi o sahədə əvvəlcə deyilmiş fikirlərin təhlili və müəyyən qənaətlərin əldə olunmasına əsaslanır.

Bu paraqrafda professorlar N.M.Kazımovun "Pedaqoji ustalığın əsasları"; A.O.Mehrabov "Təhsil sistemində monitoring və qiymətləndirmə", M.İlyasovun "Müəllimin peşəkarlığı və pedaqoji səriştəliliyinin müasir problemləri", dosent İ.Cavadovun "Ümum-təhsil məktəblərində monitoring və qiymətləndirmə" əsərləri təhlilə cəlb edilmişdir. Qeyd olunmuş əsərlərdə müəllimin tədris fəaliyyəti, onun nəzəri cəhətləri, müəllimin pedaqoji ustalığı, peşəkarlığı, səriştəliliyi haqqında geniş bəhs edilmişdir. Bütün bunlar müəllimin tədris fəaliyyəti haqqında fikir söyləmək üçün qiymətli baza rolunu oynayır. Lakin müəllimin tədris fəaliyyətinin hansı pedaqoji əsaslar və parametrlər üzrə qiymətləndirməklə bağlı elmi-nəzəri konsepsiya, demək olar ki, mövcud deyil.

Pedaqoji ədəbiyyatda dərslərin qiymətləndirilməsinin aşağıdakı parametrlər üzrə aparılmasının şahidi oluruq.

1. Təlimin məqsədi necə müəyyənləşdirilib.
2. Dərsin forma və üsulları nə qədər məqsədmüvafiq müəyyən edilmişdir.

3. Şagirdlərin təlim fəaliyyəti nə qədər məqsədamüvafiq müəyyən edilmişdir.

4. Əldə edilən nəticənin qiymətləndirilməsinin məqsədə müvafiqliyi.

Bundan əlavə pedaqoji ədəbiyyatda dərsin qiymətləndirilməsi zamanı təlimin keyfiyyətini düzgün dəyərləndirmək bir sıra xüsusiyyətlərin də nəzərə alınmasının vacibliyi qeyd olunur. Bunlara aşağıdakıları misal göstərmək olar:

“1. Təlim məqsədi aydın olsun.

2. Əvvəlki və sonrakı dərslərlə əlaqə hiss olunsun.

3. Məqsədin reallaşmasına xidmət edən metod və üsullar, eləcə də müxtəlif təlim fəaliyyətləri düzgün seçilsin.

4. Maraqlı və keyfiyyətli resurslardan düzgün istifadə edilsin.

5. Bütün şagirdlərin məşğulluğu, təlimə cəlb edilməsi və ruh yüksəkliyi təmin edilsin.

6. Şagirdlərin maraqları, bacarıqlarının inkişafı istiqamətində müvafiq iş aparılsın.

7. Dərs tədris vahidi ilə sıx əlaqəli olsun.

8. Məqsədə hansı səviyyədə nail olduğunu müəyyən edən düzgün qiymətləndirmə üsul və vasitələri seçilsin.”

Yuxarıda sadalanan cəhətlər dərs zamanı gözlənilərsə, həmin dərsin keyfiyyət göstəriciləri yüksək olacaqdır.

Fəslin üçüncü paragrafı **“Problem baxımdan məktəb təcrübəsində vəziyyətin təhlili”** adlanır. Paraqrafda müəllimin tədris fəaliyyətinin təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə təsirinin müəyyən etmək üçün məktəb təcrübəsi öyrənilərək ümumiləşdirilmişdir.

Müəyyənedici eksperiment Bakı şəhərində 284 №-li məktəbinin, Lənkəran şəhərində 3, 4 və 10 №-li məktəblərinin və Lerik şəhərinin 3 №-li məktəbinin Azərbaycan dili və ədəbiyyatı, tarix müəllimləri ilə aparılmışdır. Əlbəttə, bu mərhələdə daha geniş tərkibdə tədqiqat aparmaq elmi işi daha çox pedaqoji fikir və müləhizələrlə zənginləşdirə bilər. Lakin müəyyən müddət ərzində tədqiqatın konkretliyinin təmin edilməsi faktların daha tez toplanmasına və müqayisə yolu ilə ümumiləşdirilmiş fikirlər söyləməyə imkan verir.

Müəyyənədicə eksperiment zamanı müəllimlərə tədris fəaliyyətinin planlaşdırılması, təşkili və qiymətləndirilməsi ilə bağlı bir sıra sorğular ünvanlanmışdır. Bu zaman əsas diqqət ona yönəlmişdir ki, müəllim tədris prosesinə hazırlıq mərhələsindən başlayaraq onun təşkili, idarə olunması və qiymətləndirilməsi üçün hansı zəruri addımlar atır. Həmçinin hər üç mərhələnin ayrı-ayrılıqda mahiyyəti, bu zaman istifadə olunan üsul və texnikalar, onların tədris prosesinə təsiri müəyyən edilmişdir. Eksperiment zamanı məlum olmuşdur ki, müəllimlərin bir qismi tədris prosesinin planlaşdırılmasına ciddi yanaşmırlar. Xüsusən də gündəlik dərs planının müəyyən edilməsinə diqqət ayırmırlar. Digər tərəfdən müasir təlim üsullarının mahiyyəti və necə istifadə edilməsi, şagirdlərin öyrənmə fəaliyyətlərinin təşkili və qiymətləndirilməsi istiqamətində də ciddi çatışmazlıqlar mövcuddur. Bu baxımdan müəyyənədicə eksperiment böyük əhəmiyyət daşıyır və müəllimlərin sorğulara verdiyi cavablar sistemləşdirilmiş və müəyyən qənaət əldə edilmişdir.

Dissertasiyanın ikinci fəslində bu barədə dissertasiyadan ətraflı məlumat almaq mümkündür.

Dissertasiyanın “**Ümumtəhsil məktəblərində müəllimin tədris fəaliyyəti üzrə işin sistemi**” adlanan II fəslə 4 paragrafı əhatə edir. Fəslin birinci paragrafında “**Müəllimin tədris fəaliyyətinə verilən müasir tələblər**” araşdırılır. Göstərilir ki, müəllimin tədris fəaliyyətinə pedaqoji prosesinin bütün tarixi mərhələlərində həmişə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Zaman keçdikcə müəllimə və onun tədris fəaliyyətinə verilən tələblər də məzmun etibarilə dəyişmiş, yeniləri ilə əvəz edilmişdir.

Dissertasiyada bir sıra görkəmli şəxsiyyətin müəllim peşəsi, onun xarakteri, müəllimin şəxsiyyəti və tədris fəaliyyəti ilə bağlı söylədiyi qiymətli fikirlər qeyd olunmuşdur.

Tədqiqatda müəllimə verilən müasir tələblər sistemləşdirilmiş, yeni tələblər sistemi formalaşdırılmışdır. Bura müəllimin peşə sevgisi, ixtisasına uyğun biliklər sisteminə yiyələnməsi, öyrətmə metodikası, şagird şəxsiyyətinə diqqət və qayğısı, əməkdaşlıq səviyyəsi, pedaqoji texnologiyalara yiyələnməsi, texniki vasitələrdən istifadə etmə bacarığı, tədqiqatçı və yaradıcı olması, psixoloji biliklərə sahib olması, milli və beynəlxalq təcrübəni öyrənmək kimi cəhətlər müəl-

limin tədris fəaliyyətinə verilən müasir tələblər kimi təsnif edilmişdir.

Dissertasiyada müəllimin tədris fəaliyyəti ilə bağlı verilən müasir tələblərə diqqət etdikdə ənənəvi tələblərlə səsleşən, həmçinin onlardan fərqlənən bir sıra tələblərin şahidi oluruq. Ənənəvi tələblərdən olan müəllimin peşə sevgisi və ixtisasına uyğun biliklər sisteminə yiyələnməsi və öz işində tətbiqi bütün dövrlər və pedaqoji sistemlər üçün vahid tələblər kimi çıxış edir. Belə ki, müəllim üçün qeyd olunmuş digər tələblərdən ən öndə gələn bu iki xüsusiyyətdir. Əgər bir müəllim öz peşəsi ilə bağlı zəruri bilik və bacarıqlara sahib deyilsə, öz peşəsini sevmirsə onun tədris prosesində uğur qazanması mümkün deyil.

Müəllimin şagird şəxsiyyətinə diqqət və qayğısı şagirdin təkcə bilik və bacarıqlara yiyələnməsini təmin etmək deyil, həm də onun bir şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasından ibarətdir.

Müəllimin əməkdaşlıq səviyyəsi deyiləndə təkcə öz həmkarları ilə deyil, eyni zamanda sinif mühitində, dərs prosesində şagirdlərlə qarşılıqlı əməkdaşlığı da nəzərdə tutulur.

Pedagoji texnologiyalara yiyələnmək və texniki vasitələrdən istifadə etmə bacarığı müəllimdən texniki imkanları artan təlim-tədris prosesini düzgün idarə etmək üçün olduqca vacib amildir.

Müəllimin tədqiqatçı və yaradıcı olması isə öz peşəsinə və ixtisasına uyğun olaraq daim yeniliklərlə maraqlanması, öyrənməsi və öz işində tətbiqini nəzərdə tutur. Bura yalnız yeni təcrübəni öyrənmək deyil, həmçinin özünün də yeni təlim metod və üsullarının yaratması da daxildir.

Müəllimin psixoloji biliklərə sahib olması həm bir əməkdaş kimi çalışdığı kollektivdə münasibətlərin düzgün qurulması və idarə edilməsində, həm də şagirdlərlə dərs mühitində münasibətlərin düzgün qurulmasına imkan yaradır. Müəllimdə bir insan kimi standaert olmayan psixoloji davranışa sahib olmaya bilər. Tədris prosesində müəllimin qarşısına yüzrlə fərqli ailə mühitində yetişən şagirdlər çıxır. Əlbəttə, bu qədər mürəkkəb bir prosesdə anlaşılmazlıqlar da qaçınılmazdır. Lakin müəllim dərsin psixoloji bilik və bacarıqlara malik olmaqla bütün mürəkkəb situasiyalarda belə ən optimal həll yollarını tapa bilər.

Milli və beynəlxalq təcrübəni öyrənmək isə müəllimə yenilikləri müqayisə etmək, öz işində tətbiq etmək üçün mühumdur.

Bütün bu deyilən tələblər disserasiyada çox geniş şəkildə əsaslandırılmış, nəzəri və praktik imkanları göstərilmişdir.

Fəslin ***“Müəllimin tədris fəaliyyətinin layihələndirilməsi və planlaşdırılması işinin qiymətləndirilməsi”*** adlanan ikinci paragrafında adından da göründüyü kimi, müəllimin tədris fəaliyyətinin layihələndirilməsi və planlaşdırılması, ona verilən tələblər barədə danışılıb.

Bu gün müəllim xüsusi hazırlıq kursu keçmiş, pedaqoji fəaliyyətlə peşəkarcasına məşğul olan bir insandır. O öz peşə fəaliyyətini yerinə yetirən zaman onu layihələndirməli və planlaşdırmalıdır. Müəllimin tədris fəaliyyəti qiymətləndirilərkən onun tədrisi hansı formada planlaşdırması və necə icra etməsi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Çünki planlaşdırma olmadan nəinki tədris fəaliyyətini, ümumilikdə istənilən bir prosesi uğurla təşkil və idarə etmək mümkün deyil. Bu baxımdan müəllim tədris fəaliyyətini planlaşdırmaqla bu prosesin ilk mərhələsindən son mərhələsinə kimi bütün addımları əvvəlcədən özü üçün müəyyən edir. Bu, müəllimə imkan verir ki, o dərsi yaxşı qura bilsin və nəticədə tədrisin keyfiyyəti artsın. Həmçinin mümkündür ki, planlaşdırma zamanı icrası nəzərdə tutulan addımlar hər hansı səbəbdən dərs prosesində tam olaraq reallaşmasın. Bunun özü də müəllimin tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi üçün bir vasitədir. Müəllim öz dərslərində olan bu kimi nöqsanları ayırd etməklə onların aradan qaldırılmasına nail ola bilər. Bu sonda müəllimin tədris fəaliyyətinin keyfiyyətcə yüksəlməsinə imkan yaradacaq.

Bu paragrafda, həmçinin müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi ilə bağlı müvafiq qiymətləndirmə parametrləri və göstəricilər müəyyən edilmişdir. Belə ki, müəllimin bilik və bacarıqları zaman-zaman yoxlanılır. Lakin müəllimin tədris fəaliyyətini məktəb mühitində öyrənmək və qiymətləndirmək üçün məktəb rəhbərləri, metodbirləşmə rəhbərləri və digər təhsil iştirakçıları üçün konkret qiymətləndirmə mexanizmləri və parametrləri olmalıdır. Tədqiqatın bu mərhələsində məhz bu parametrlər işlənilib hazırlanmışdır.

- I. Müəllimin ümumi dünyagörüşü və metodik hazırlığı.
- II. Şagirdlərin öyrənmə fəaliyyətlərinin planlaşdırılması.
- III. Şagirdlərin öyrənmə fəaliyyətlərinin təşkil edilməsi.
- I. Müəllimin ümumi dünyagörüşü və metodik hazırlığı.

Müəllimin tədris fəaliyyəti qiymətləndirilərkən onun ümumi dünyagörüşü və metodik hazırlıq səviyyəsi şagirdlərin zəruri bilik və bacarıqlara yiyələnməsinə, dərs zamanı mənəvi-psixoloji əhvalın yaxşılaşmasına, şagirdlərin şəxsiyyət kimi formalaşmasına və son nəticədə dərsin düzgün pedaqoji - psixoloji əsaslar üzərində qurulmasına və səmərəliliyinə öz təsiri göstərir. Müəllimin ümumi dünyagörüşü və metodik hazırlıq səviyyəsini aşağıdakı parametrlər üzərindən qiymətləndirmək mümkündür:

1. Müəllimin metodik hazırlığının dərsin məqsəd və məzmununa uyğunluğu;
2. Dərs müddətində şagirdlərin zəruri məlumatlarla təmin edilməsi;
3. Dərs zamanı mövzu ilə əlaqədar şagirdləri düşündürən suallara məntiqli və tutarlı cavabların verilməsi;
4. Şagirdlərin mövzu ilə bağlı söylədikləri fikirlərə effektiv rəyin verilməsi;
5. Fənnin tədrisi zamanı fənnüstü inteqrasiyadan düzgün istifadə;
6. Dərs zamanı tətbiq edilən təlim metodlarının aydınlığı, sistemliliyi, ardıcılığı, təlimin məqsədinə uyğunluğunu təmin etmək.

II. Şagirdlərin öyrənmə fəaliyyətlərinin planlaşdırılması.

Öyrənmə fəaliyyətlərini planlaşdırarkən səmərəli öyrənməni təmin etmək, şagirdlərdə nəzərdə tutulan bilik və bacarıqları inkişaf etdirmək üçün xüsusi fəaliyyət növləri nəzərə alınır. Öyrənmə fəaliyyətlərini aşağıdakı göstəricilərə uyğun qiymətləndirmək mümkündür:

1. Seçilmiş təlim forma və üsullarının dərsin məqsədinə uyğunluğu;
2. Dərsdə şagirdlərin fəallığının təmin edilməsi;
3. Müəllimşagird, şagird-şagird əməkdaşlığının təmin edilməsi;
4. Dərsdə əyani və texniki vasitələrdən istifadə;

5. Dərsdə şagirdlərdə tədqiqatçılıq və axtarış meyilləri yaratmaq;

6. Dərsdə integrasiyadan istifadə (fəndaxili və fənlərarası);

7. Dərs müddətində vaxtın düzgün idarə olunması;

8. Dərsin təlim məqsədinə uyğun qiymətləndirmə metod və vasitələrinin seçilməsi.

III. Şagirdlərin öyrənmə fəaliyyətlərinin təşkil edilməsi.

Qiymətləndirmə müəllimə şagirdlərin tədris məqsədinə nə dərəcədə nail olduğunu öyrənmək, eyni zamanda növbəti tədris fəaliyyətlərinə istiqamət vermək üçün imkanlar yaradır. Qiymətləndirmənin planlaşdırılması müəllimə şagirdlərin öyrənib-öyrənmədiyini öyrənməyə imkan verir. Bu prosesi qiymətləndirmək üçün aşağıdakı göstəricilərdən istifadə etmək mümkündür:

1. Təlim tapşırıqlarının seçilməsində məktəbin maddi-texniki bazasının, şagirdlərin yaş və anlaq səviyyəsinin nəzərə alınması;

2. İstifadə olunan təlim üsulları barədə şagirdlərin təcrübəli olmaları;

3. Dərsdə şagirdlərə bərabər imkanların yaradılması;

4. Dərsdə fərdi yanaşmanın təmin edilməsi;

5. Seçilmiş təlim tapşırıqlarının dərsin məqsədinə uyğunluğu;

6. Dərsdə özünüqiymətləndirmə və qarşılıqlı qiymətləndirmə üsullarından istifadə;

7. Sınıfın bütünlüklə qiymətləndirilməsi;

8. Dərsin bütün şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsinin təmin edilməsi.

II fəslin ***“Şagirdlərin təlim fəaliyyətinin təşkili və həyata keçirilməsinin qiymətləndirilməsi”*** adlanan üçüncü paragrafında aşağıdakı məsələlərə diqqət yetirilir:

Hər bir müəllim tədris fəaliyyətinin əsasında şagird fəaliyyətinin təşkili və qiymətləndirilməsi dayanır. Bu baxımdan müəllim tədris prosesində aşağıdakı məsələləri diqqətdə saxlamalıdır.

1. Şagird fəaliyyətinə ilkin diaqnoz qoyulması və onun planlaşdırılması. Bu, şagird fəaliyyətinin təşkil edilməsində ilk addımdır. Bu mərhələdə müəllim şagirdlərin bilik və bacarıqlarının ilkin səviyyəsini və buna müvafiq olaraq hər bir şagirdin tədris ehtiyacını müəyyən edir.

2. Təlimin təşkil formalarının tətbiqi. Dərs təlimin əsas təşkil formasıdır. Lakin müəllim öyrətmə-öyrənmə prosesində fərqli formalara müraciət edə bilər. Bu zaman yenə də əsas diqqət məzmunun mənimsənilməsinə və şagird fəaliyyətinin düzgün təşkilinə yönəlməlidir.

3. Şagird fəaliyyətinin təşkil zamanı tətbiq edilən metod və üsullar. Hər bir müəllim dərs prosesində bir neçə üsuldən istifadə edə bilər. Bu üsullar da təlimin məqsədinin reallaşmasına xidmət etməlidir. Eyni zamanda seçilən təlim üsulu şagirdlər üçün aydın olmalı, işin gedişində qarışıqlıq yaranmamalıdır.

4. Təlim prinsiplərinin reallaşdırılması imkanları. Təlimin prinsipləri onun təşkil edilməsində əsasdır. Müəllim tədris prosesini təlimin sisemlilik, ardıcılıq, şagirdyönlülük və digər prinsiplərinə uyğun qurmalıdır.

5. Şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılması istiqamətində görülən işlər. Şagird şəxsiyyət psixoloji anlayış olmaqla müəllim tərəfindən məqsədyönlü və planlı işin nəticəsi olaraq inkişaf edir və formalaşır. Müəllim dərs zamanı bütün imkanlardan istifadə etməklə şagirdlərin şəxsiyyət olaraq ahəngdar inkişafına nail olmalıdır.

6. Şagirdin öyrənmə motivasiyasının təmin edilməsi. Bu, müasir təlimin əsas hissəsidir. Müəllim şagird fəaliyyətini təşkil edərkən onların öyrənmə həvəsini artırmaq və fəaliyyətini stimullaşdırmaq üçün müasir metod və üsullardan istifadə etməlidir.

7. Şagirdlərin idrak fəaliyyəti istiqamətində görülən işlər. İdrak da psixoloji anlayışdır. Adətən məktəb və müəllim qarşısında qoyulan ən vacib tələb kimi şagirdlərdə idrak prosesinin inkişafı durur. Bu zaman şagird müvafiq fənn üzrə bilik və bacarıqlara yiyələnir, idraki prosesləri - hafizəsi, təfəkkürü, təxəyyülü, diqqəti, qavrayışı inkişaf edir.

8. Müəllim-şagird münasibətlərinin qurulması. İkitərəfli olan bu proses təlimin düzgün qurulmasında və səmərəliliyinin artırılmasında mühüm vasitədir.

9. Şagirdlərdə mütailə mədəniyyətinin formalaşdırılması da müəllimin tədris prosesində diqqətdə saxladığı əsas pedqoji vəzifələrindən biridir.

10. Şagirdin təlim fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi. Qiymətləndirmə hər bir prosesin gedişində və sonunda işin hansı səviyyədə aparıldığını müəyyən etməyə imkan verir. Müəllim də tədris prosesi zamanı şagird nailiyyətlərini düzgün qiymətləndirməli və onların gələcək inkişaf perspektivlərini müəyyən etməlidir.

11. Qiymətləndirmə vasitələrinin tərtibi və onlarda standartların nəzərə alınması. Müəllim həm də qiymətləndirmənin üsul və vasitələrini bilməlidir. Bununla da şagirdlərin öyrənmə fəaliyyətinin keyfiyyət göstəricilərinə uyğunluğunu müəyyən edə bilər.

Bütün bu qeyd olunana məsələlər müəllimə imkan verir ki, o, şagirdin öyrənmə fəaliyyətini düzgün təşkil etsin və bu fəaliyyəti qiymətləndirsin. Müəllim şagird nailiyyətini qiymətləndirərkən eyni zamanda öz fəaliyyətini də qiymətləndirmiş olur. Çünki şagirdin öyrənmə fəaliyyəti və nailiyyəti müəllimin tədris fəaliyyətinin keyfiyyətindən və səmərəliliyindən birbaşa asılıdır.

Dissertasiyanın II fəslinin dördüncü paragrafı ***“Pedaqoji eksperimentin təşkili”*** adlanır.

Öyrədici eksperiment 2021-ci ildə təşkil edilmiş, Lənkəran şəhərinin 3 №-li və Lerik şəhərinin 3 №-li məktəblərinin Azərbaycan dili və ədəbiyyat, tarix müəllimləri eksperimentə cəlb olunmuşdur. Bu zaman eksperiment siniflərdə dərs deyəcək müəllimlərlə tədrisin səmərəli təşkili üçün hazırlanmış müasir təlim metodları və üsulları haqqında təlimlər həyata keçirilmişdir. Bu təlimlər nəticəsində fənn müəllimlərinə yeni təlim metodlarının və iş üsullarının tətbiqi, dərsin idarə olunması, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və s. məsələlər haqqında məlumat verilmiş, zəruri bilik və bacarıqlara yiyələnmələri üçün münbit öyrənmə mühiti yaradılmışdır.

Eksperimentin yoxlayıcı mərhələsində öyrədici metodikanın səmərəliliyi müəyyənləşdi, kontrol və eksperiment siniflərdə aparılan qiymətləndirmələrlə prosesin təhlili aparıldı, ilkin və yekun nəticələr müqayisə edildi. Müqayisə zamanı eksperiment siniflərdə oxuyan şagirdlərin nəticələrinin kontrol siniflərlə müqayisədə yüksəldiyi məlum oldu. Bu da öyrədici metodikanın səmərəli olduğu qənaətinə gətirib çıxarır.

Tədqiqat aşağıdakı **nəticəyə** gəlməyə imkan vermişdir.

Yuxarıda qeyd edilənlərə əsasən ümumtəhsil məktəblərində müəllimlərin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin pedaqoji əsaslarının müəyyən edilməsi əhəmiyyətli və aktual məsələ kimi gündəmə gəlir. Bu, bir tərəfdən müəllimin tədris fəaliyyətinin çoxşaxəli, mürəkkəb bir fəaliyyət sahəsi olması ilə, digər tərəfdən də orta ümumtəhsil məktəblərində çalışan müəllimlərin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üzrə pedaqoji əsaslarının dəqiq müəyyən olunmaması ilə əlaqədardır.

Müəllimin tədris fəaliyyəti daim dəyişən, inkişaf edən bir fəaliyyət sahəsidir. Elm və texnologiya yeniləndikcə, tədrisdə yeni pedaqoji münasibətlər formalaşdıqca müəllimə verilən tələblər də artır. Bir müddət üçün aktual olan tələblər öz yerini dövrün xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq digərlərinə verir. Buna görə də tədrisin psixopedaqoji xarakteri dəyişdikcə müəllimlər də buna uyğun olaraq öz tədris fəaliyyətini dəyişməlidirlər. Belə olduğu təqdirdə müəllimin tədris fəaliyyətini qiymətləndirməyə cəlb edərkən onun hansı pedaqoji əsaslar üzərində aparılması olduqca mühümdür.

Bu baxımdan tədrisin pedaqoji qiymətləndirilməsi aktuallaşır. Müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin pedaqoji əsasları dedikdə bütövlükdə tədris prosesinin ümumi nəzəri cəhətləri, müəllimin şəxsiyyət və pedaqoq kimi xarakteristikası, onun tədris fəaliyyətinə verilən tələblər, pedaqoji fəaliyyətin planlaşdırılması və layihələndirilməsi, şagird fəaliyyətinin təşkili yolları, tədris prosesinə təsir edən amillərin müəyyən edilməsi nəzərdə tutulur.

Müəllimin tədris fəaliyyətinin psixopedaqoji qanunauyğunluqlar gözlənilməklə qurulması təlim və tərbiyənin uğurlu olmasının açarıdır. Bu fəaliyyət öyrətmə və öyrənmə prosesinin müasir dövrün tələbləri səviyyəsində təşkil olunmasını tələb edir. Təlim-tərbiyə nəzəriyyəsinin qanunauyğunluqlarına, prinsiplərinə əsaslanan tədris prosesi son nəticədə hərtərəfli dünyagörüşə sahib olan, milli mənəvi dəyərlərə uyğun tərbiyə olunan, müasir bilik və bacarıqlara yiyələnən gənc nəslin formalaşmasına təkan verəcəkdir. Bunun üçün müəllimin tədris prosesini dövrün tələblərinə, pedaqoji elmin nailiyyətlərinə uyğun qurulması şərtidir.

Müasir elmdə aparıcı yanaşmaların əsas müddəalarına əsaslanaraq, ümumtəhsil məktəblərində müəllimin tədris prosesinin

qiymətləndirilməsinin pedaqoji əsasları problemini ortaya qoyan əsas anlayışlar təhlil olunur.

Pedaqoji qiymətləndirmə müəllimin tədris fəaliyyətinin bütün cəhətlərinin müəyyən edilməsində mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, qiymətləndirmənin pedaqoji əsasları bir-biri ilə uyğunlaşdırılmalı və fəaliyyətin məqsədlərini və onlara nail olmağın məqbul yollarını müəyyən edilməlidir.

Tədrisin ümumi cəhətlərinin, pedaqoji və psixoloji ədəbiyyatın, məktəb mühitinin öyrənilməsinə əsaslanan tədqiqat probleminin nəzəri və praktik təhlili “qiymətləndirmənin pedaqoji əsasları” anlayışını konkretləşdirməyə və onun strukturunu müəyyənləşdirməyə imkan verdi.

Müəllimin tədris fəaliyyəti pedaqoji prosesin əsasında dayanır. Müəllim əməyi nəticəsində fərdin, cəmiyyətin, dövlətin gələcək taleyi müəyyən edilir. Bu fəaliyyətin pedaqoji əsaslar gözlənilməklə qurulması olduqca vacibdir. Müəllimin tədris fəaliyyəti o zaman daha səmərəli və faydalı olur ki, onun qiymətləndirilməsi pedaqoji əsaslar gözlənilməklə aparılır. Bu əsasların müəyyən edilməsi isə müasir pedaqogika və psixologiya elmlərinin tələblərini öyrənməklə aparılmalıdır. Müəllimin şəxsi keyfiyyəti, peşə keyfiyyətləri, tədris prosesini layihələndirilməsi və planlaşdırma bacarığı, pedaqoji bacarıqları, səriştəsi, şagird fəaliyyətini təşkil etmək və qiymətləndirmək bacarığı, müasir təlim texnologiyalarına yiyələnməsi pedaqoji əsas kimi çıxış edir.

Müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üçün “Müəyyənəddici eksperiment” və “Yoxlayıcı eksperiment” hazırlanmış və sınaqdan keçirilmişdir.

Müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin pedaqoji əsaslarının strukturu müəyyən edilmiş və 8 pedaqoji əsas müəyyən edilmişdir.

Müəyyənəddici eksperimentin aparılması ümumtəhsil məktəblərində müəllimlərin tədris prosesinə münasibətini təyin etməyə imkan verdi. Tədqiqat zamanı müəllimlərə ünvanlanmış sorğular nəticəsində müəllimlərin tədrisə münasibəti, müəllim üçün vacib hesab etdiyi pedaqoji cəhətlər, bir müəllim kimi özünü müəyyənətmə, müəllim-şagird münasibətinin səviyyəsi, tədris mühiti

və onun xüsusiyyətləri, tədrisdə yaranan çətinliklər, şagird fəaliyyətinin təşkili və s. öyrənilməklə tədrisin keyfiyyətinə təsir edən optimal cəhətlər təyin olundu.

Tədrisin keyfiyyətinin və şagird nailiyyətlərinin səviyyəsinin müəllimin tədris fəaliyyəti ilə mütənəsiblik təşkil etdiyinə əsaslanaraq şagird nailiyyətlərinin ölçülməsinə yönələn “Yoxlayıcı eksperiment” hazırlanmış və sınaqdan keçirilmişdir.

“Yoxlayıcı eksperiment” nəticəsində kontrol və eksperiment siniflərin nəticələri təhlil edildi. Əhəmiyyətli dəyişikliklər qeyd edildi: tədrisin keyfiyyətinin yüksəlməsi; yeni metodika ilə tədris; şagird nailiyyətlərinin əhəmiyyətli dərəcədə artması; müasir pedaqoji yanaşmalar; təlim metodlarının və üsullarının müəyyən edilməsində qanunauyğunluqlar.

Tədrisin ümumi-nəzəri cəhətlərinin müəyyən edilməsi, pedaqoji-psixoloji ədəbiyyatın təhlili, məktəb təcrübəsinin öyrənilməsi, şagird nailiyyətlərinin təhlili aparılmaqla pedaqoji qiymətləndirmə ilə bağlı tövsiyələr hazırlanmışdır.

Beləliklə, müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin pedaqoji əsasları müəyyən edilərkən kompleks pedaqoji-psixoloji tələblər gözlənilməlidir. Bu əsaslar elə müəyyən edilməlidir ki, son nəticədə müəllimin tədris fəaliyyəti düzgün qiymətləndirilsin.

Tədqiqatla bağlı aşağıdakı **təkliflər** irəli sürülmüşdür:

- Ümumtəhsil müəssisələrində çalışan müəllimin tədris fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində subyektivliyin aradan qaldırılması, səmərəliliyinin təmin edilməsi məqsədilə normativ hüquqi baza yaradılmalıdır.

- Ümumtəhsil məktəbi müəllimlərinin pedaqoji fəaliyyətinin və peşəkarlıq səviyyəsinin qiymətləndirilməsində əsas meyar kimi dərs dediyi şagirdlərin təlim nəticələri qəbul edilməlidir.

- Müəllimlərin pedaqoji fəaliyyətinin və peşəkarlıq səviyyəsinin həm daxili, həm də xarici qiymətləndirilməsi vahid tələblər əsasında hazırlanmış meyarlarla aparılmalıdır.

- Müəllimlərin pedaqoji fəaliyyətinin və peşəkarlıq səviyyəsinin daxili və xarici qiymətləndirilməsinin nəticələri əsasında müvafiq hüquqi, təşkilati-pedaqoji və stimullaşdırıcı tədbirlər görülməlidir:

- pedaqoji fəaliyyəti və peşəkarlıq səviyyəsi qiymətləndiricilər tərəfindən qənaətbəxs hesab edilən müəllimlərin iş təcrübəsinin yayılması;

- pedaqoji fəaliyyəti və peşəkarlıq səviyyəsi qiymətləndiricilər tərəfindən qənaətbəxs hesab edilən müəllimlərin dövlət təltiflərinə təqdim edilməsi;

- pedaqoji fəaliyyəti və peşəkarlıq səviyyəsi qiymətləndiricilər tərəfindən qənaətbəxs hesab edilməyən müəllimlərin ixtisasartırma kurslarına cəlb edilməsi;

- pedaqoji fəaliyyəti və peşəkarlıq səviyyəsi qiymətləndiricilər tərəfindən qənaətbəxs hesab edilməyən müəllimlərin öz fəaliyyətlərində dönüş yaratmaq məqsədilə bir tədris ili vaxt verilməsi, təkrar fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və geridönüş olmadığı təqdirdə müvafiq tədbirlərin görülməsi.

***Tədqiqatın məzmunu, əsas elmi ideyaları və alınan nəticələri
iddiaçının nəşr etdirdiyi aşağıdakı əsərlərində öz əksini tapmışdır:***

1. Müəllimin tədris fəaliyyəti pedaqoji qiymətləndirmənin obyektini kimi // – Bakı: ARTİ-nin Elmi əsərləri, – 2019. № 5(86), – s. 80-85.
2. Müəllimin tədris fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması yolları // – Bakı: ARTİ-nin Elmi əsərləri, – 2020. № 2(87), – s. 15-19.
3. Şagird fəaliyyətinin stimullaşdırılması təlimin keyfiyyətini artıran vasitə kimi // – Bakı: ARTİ-nin Elmi əsərləri, – 2020. № 4(87), – s. 51-54.
4. Planlaşdırma müəllimin tədris fəaliyyətini qiymətləndirən pedaqoji əsas kimi // – Bakı: ARTİ-nin Elmi əsərləri, – 2021. № 4(88), – s. 40-44.
5. Müəllimin tədris fəaliyyətinə verilən müasir tələblər // – Bakı: Bakı Qızlar Universiteti, – 2021. № 2(12), – s. 64-68.
6. Müəllimin tədris fəaliyyəti qiymətləndirmənin predmeti kimi // “Müasir təhsilin inkişaf strategiyaları: Uğurlar və çağırışlar” mövzusunda Beynəlxalq elmi konfransının materialları, – Naxçıvan: – 26-27 noyabr, – 2021, – s. 193-200.
7. Современные требования, предъявляемые к профессиональной деятельности учителя // Муниципальное

- образование: инновации и эксперимент, – 2022. № 1(82), – с. 58-63.
8. Müəllimin məktəb əsaslı fasiləsiz inkişafı prioritet məsələ kimi // Müasir mərhələdə müəllim hazırlığının aktual məsələləri: uğurlar və çağırışlar mövzusunda Beynəlxalq elmi konfransının materialları II hissə (tezislər). – Naxçıvan: – 15-16 dekabr, – 2022, – s. 348-350.
 9. Оценивание образовательной деятельности педагога: На что следует обратить внимание? // VII Международная научно-практическая конференция «Психолого-педагогические проблемы современного образования: пути и способы их решения», – 27 февраля, – 2024, – s. 127-131
 10. The essence and issues of the concept of instruction // BULLETIN OF POSTGRADUATE EDUCATION Collection of scientific papers Educational Sciences Series Education/Pedagogy: – Київ. – 2025. Issue 31 (60), (33,624) – s. 155-172.

Dissertasiyanın müdafiəsi “17” oktyabr 2025-ci il tarixdə saat “1400”da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Xəzər Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.49 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1096, Bakı şəhəri, Məhsəti Gəncəvi küçəsi, 41 (Neftçilər kampusu)

Dissertasiya ilə Xəzər Universitetinin elmi kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyası Xəzər Universitetinin rəsmi internet saytında (<https://www.khazar.org>) yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat “8” sentyabr 2025-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 22.05.2025

Kağızın formatı: A5

Həcm: 36919 işarə

Tiraj: 100